

СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО ПРО ДОПОМОГУ ДІТЯМ-ЖЕРТВАМ ЗЛОЧИНІВ

Андріяшевська Марина Сергіївна - аспірант Донецького юридичного інституту МВС України

УДК 343. 9 (477)

В рамках данной научно-правоведческой статьи автор активизировал, навёл, рассмотрел, проанализировал и оценил содержание комплекса уголовно-юридических норм, что содержится в соответствующих, предметно-регулятивных источниках современного международного и европейского права о помощи детям-жертвам преступлений.

Ключевые слова: современное международное право, современное европейское право, дети, детская вестимность, преступление, дети-жертвы преступлений, уголовная и/или другая ответственность правонарушителей.

În cadrul acestui articol științifico-juridic, autorului a activat, a ghidat, a revizuit, a analizat și a evaluat conținutul normelor penale și juridice complexe, care sunt conținute în sursele corespunzătoare, sursele de reglementare a subiectului al dreptului internațional și european contemporan cu privire la acordarea de asistență copiilor victime ale infractorilor.

Cuvinte cheie: drept contemporan internațional, drept european contemporan, copii, victimitatea copiilor, crime, copiii victime ale crimelor, răspunderea penală și / sau altă răspundere al infractorilor.

Within the given law study the author actualized, presented, considered, analyzed and appreciated the content of penal provisions` complex which is held in the present appropriate, subject-regulative international and European legal sources concerning the assistance to children as victims.

Key words: the present international law, the present European law, children, childish victimity, crime, children as victims, offender, complex of inalienable rights of children as victims, assistance to children as victims, offenders` criminal and/or other liability.

Не може виникнути жодних сумнівів у тому, що фундаментальний теоретичний та емпіричний базис сучасної вітчизняної та закордонної віктимології справляє безпосередній, необхідний та ґрунтовний вплив на зміст відповідних норм кримінального та будь-якого іншого предметно-галузевого права суверенних держав та міжнародного права. Фундаментальні категорії, поняття та новітні фактичні та статистичні віктимологічні дані, поряд, безумовно, із іншими важливими правничими та

соціальними чинниками, сукупно обумовлюють необхідне реформування, суттєве змістовне доповнення тих чи інших предметно-регулятивних правових галузей.

Так, наприклад, як відомо, доробки власне дитячої віктимології обумовили суворе нормативне забезпечення особливого, специфічного правового статусу дітей (підлітків, неповнолітніх осіб) як жертв злочинів, їхніх конституційних, різноманітних соціальних та суто, напри-

клад, процесуальних прав та дієвий механізм комплексної імплементації всіх таких прав.

Всеосяжна допомога дітям-жертвам кримінальних та будь-яких інших злочинів, всебічний захист їхніх прав у рамках подальшого судового провадження (розгляду), комплексна психологічна та соціальна реабілітація таких дітей, надання їм законної матеріальної та моральної компенсації за завданні ним страждання та збитки є суттєвими, необхідними показниками нормативної розвиненості, всеохоплюючої, зокрема і віктимологічної регулятивності та належної справедливості кримінального та іншого права тієї чи іншої держави.

Таким чином, норми, наприклад, кримінального права про обов'язкову та всебічну правову та соціальну допомогу дітям-жертвам злочинів є такою самою важливою правовою та соціальною складовою, як, власне, і відповідні норми права про кримінальну відповідальність та покарання за злочини проти даної вікової та соціальної категорії жертв злочинів.

Однак, як відомо, низка як обов'язкових, так і рекомендаційних або декларативних правових принципів та стандартів про допомогу дітям-жертвам злочинів, яка обумовлює, у свою чергу, зміст відповідних норм сучасного кримінального та іншого права окремих держав (та цілих груп держав), міститься також і в різних міжнародних (універсальних та регіональних) джерелах права: міжнародних деклараціях, конвенціях, договорах, рекомендаціях, пактах тощо.

Дані джерела міжнародного права відтворюють увесь комплекс необхідних правових положень про дітей-жертв злочинів. Ці положення, у свою чергу, визначають віктимні, соціальні та вікові особливості таких дітей, забезпечують їхні універсальні права на життя, здоров'я, свободу, особистісну безпеку та недоторканність, забезпечують надання їм правової та іншої допомоги та захисту в разі, якщо вони стали жертвами злочинів, гарантують імплементацію вимоги про законне покарання зловмисників та права на отримання такими дітьми законної матеріально-фінансової, майнової, моральної та іншої компенсації тощо.

Таким чином, саме відповідні правові положення джерел міжнародного універсального та

європейського регіонального права про допомогу дітям-жертвам злочинів стануть об'єктом та предметом нашого науково-правничого розгляду.

Отже, комплексне відтворення правового статусу дітей в якості потенційних та/або фактичних жертв злочинів початково здійснюється, на наш погляд, у рамках системи міжнародних норм про забезпечення універсальних прав і свобод людини і, безумовно, таким чином, дитини.

Така нормативно-правова конструкція видається логічною, дійсною та об'єктивною через наступне. Так, гарантування, наприклад, у Загальній декларації прав людини, таких людських (і, таким чином, дитячих) прав, як право на життя, свободу, особисту недоторканність, свободу від перебування у рабстві або у підневільному стані, свободу від тортур або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження і покарання (ст. 3, 4 та 5 даної Декларації) [1] означає, що діти можуть стати жертвами власне таких кримінальних злочинів, як вбивство, нанесення тяжких, середніх та інших тілесних ушкоджень, трудова, рабська, зокрема, і сексуальна експлуатація, насильство, фізичні та моральні знущання тощо.

Не менш важливими є, на наш погляд, і положення ст. 18 та 19 даної Декларації, які забезпечують права людини (і дитини) на свободу думки, совісті і релігії, переконань і на вільне їх виявлення. Діти, як відомо, можуть стати жертвами злочинів, пов'язаних також із релігійним та політико-ідеологічним екстремізмом, фанатизмом, насильством та, зокрема, відкритим та безапеляційним релігійним та політико-ідеологічним примусом.

Ст. ж 7 даної Декларації забезпечує, у свою чергу, право всіх людей (і, знову ж таки, дітей) на рівний захист законом. Це означає, безумовно, і те, що кожна людина будь-якого віку, в тому числі і дитячого, має право на захист своїх процесуальних, матеріальних, моральних та всіх інших законних прав як жертви всіх вищенаведених злочинів.

Зокрема, наприклад, у Преамбулі Декларації прав дитини небезпідставно зазначається, що дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної

охорони і піклування, зокрема належного правового захисту, до і після народження. Так, ст. 1 Конвенції про права дитини визначає, що власне дитиною, якій властиві зазначені фізичні, розумові та соціальні характерні риси, є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [5].

Таким чином, суттєвими аналогами поняття «діти-жертви злочинів» можна вважати поняття «підлітки-жертви злочинів» та «неповнолітні особи-жертви злочинів».

Усі вищезазначені універсальні права будь-якої людської особи, зокрема і дитини, нормативно забезпечено також і згідно з положеннями ст. 2, 3, 4, 5, 9, 10 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція про права людини і основоположні свободи) [4]. Зокрема, в ст. 13 даної Конвенції йдеться про те, що кожен, зокрема і дитина, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному (тобто, таким чином, судовому) органі.

Вищезазначені універсальні права людини (і дитини), порушення яких саме по собі є кримінальним та/або адміністративним злочином, викладено також у ст. 6, 7, 8, 9, 18 та 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [7].

Однак соціально-правовий інститут власне допомоги дітям взагалі та, таким чином, опосередковано і дітям-жертвам злочинів було вперше проголошено саме у Декларації прав дитини. Так, Принцип 8 даної Декларації проголошує, що дитина за будь-яких обставин має бути серед тих, яка першою одержує захист і допомогу. Принцип 9, у свою чергу, також, як і вищенаведені норми Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, відтворює аналогічний кримінологічний вимір загальнолюдських (і дитячих) прав через нормативну, кримінально-правову заборону вчинення по відношенню до дітей певних дій: дитина має бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації. Вона

не повинна бути об'єктом торгівлі в будь-якій формі [1].

Обов'язковість допомоги дітям нормативовано також і згідно з відповідними положеннями Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Так, у ч. 3 ст. 10 даного Пакту говориться про те, що особливі заходи охорони і допомоги мають вживатися щодо всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою [8].

Очевидна та невід'ємна кримінологічна спрямованість цих норм також обумовлена, на наш погляд, подальшим та постійним зазначенням незаконності, злочинності, кримінальності певних дій по відношенню до дітей. Так, суворо заборонено: здійснювати економічну і соціальну експлуатацію дітей, застосувати їх у праці в галузі, шкідливій для їх моральності і здоров'я (в рамках, наприклад, порнографічної та/або іншої подібної неприпустимої, злочинної експлуатації) чи небезпечній для життя або такій, що може завдати шкоди їх нормальному розвитку.

Серед інших незаконних, злочинних дій, вчинення яких призводить до набуття дітьми правового статусу жертв-злочинів, ч. 2 ст. 8 Конвенції про права дитини визначає протизаконність, злочинність позбавлення дитини частини або всіх елементів її індивідуальності (громадянства, ім'я, сімейних зв'язків). Зазначається, що держави-учасниці даної Конвенції забезпечують дитині необхідну допомогу і захист для найшвидшого відновлення її індивідуальності. У ст. 11 даної Конвенції протизаконною дією вважаються також і незаконне переміщення дітей та їхнє неповернення з-за кордону [5]. А ст. 16 даної Конвенції передбачає і неприпустимість свавільного або незаконного втручання в здійснення дитиною її права на особисте і сімейне життя, недоторканність її житла, таємниці її кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Незаконність залучення дітей до протизаконного виробництва наркотичних речовин і торгівлі ними зафіксовано у ст. 33 даної Конвенції. А ст. 35 даної Конвенції забороняє, у свою чергу, викрадення дітей, торгівлю дітьми чи їх контрабанду в будь-яких цілях і в будь-якій формі.

Таким чином, проблематика видів злочинів проти дітей підсумовується в рамках ч. 1 ст. 19 даної Конвенції, де йдеться про те, що необхідно вживати всі необхідні законодавчі, адміністративні, соціальні і просвітні заходи з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

Зазначимо також, що обов'язковість допомоги жертвам-злочинів і, безумовно, жертвам злочинів дитячого віку нормативізовано в рамках тих чи інших джерел міжнародного права з питань захисту людини від певних видів кримінальних та інших злочинів. Так, наприклад, ст. 15 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень передбачає, що держави-учасниці перебувають у співробітництві одна з одною та надають одна одній найповніше сприяння в наданні допомоги жертвам насильницьких зникнень, у розшуку, у визначенні місцезнаходження чи звільненні зниклих осіб, а в разі смерті - в ексгумації, ідентифікації особи зниклих та поверненні їхніх останків [6].

У ч. 1 ст. 24 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права йдеться, у свою чергу, про те, що кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави [7]. Власне тому необхідно окремо зазначити, що становище дитини як малолітньої особи нормативно відтворює і її становище/статус як власне потенційної та/або фактичної малолітньої жертви злочинів.

Положення ж ст. 26 даного Пакту, цілком аналогічно із положеннями ст. 7 Загальної декларації прав людини, зазначають, що всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону.

Таким чином, універсальний та надзвичайно важливий міжнародно-правовий принцип всебічної недискримінації людини (і дитини),

тобто її недискримінації за будь-якою із вищенаведених природних та соціальних ознак, має своє безумовне кримінологічне, кримінально-правове вираження. Діти-жертви злочинів мають право на відповідну правову, право-процесуальну, судово-правову, правозахисну, захисну та соціальну допомогу без розрізнення їх за расовою, релігійною, національною, соціальною, майновою та будь-якою іншою приналежністю.

Однак саме в Конвенції про права дитини вперше було нормативізовано фундаментальні процесуальні права, притаманні, як відомо, кожній людській особі. Так, ч. 2 ст. 12 даної Конвенції передбачає, що дитина має право і можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства [5].

Природним є розуміння того, що інтереси дітей, таким чином, можуть бути представлені в рамках судового та/або адміністративного провадження безпосередньо ними самими або через законного представника в разі, коли діти стали жертвами тих чи інших злочинів.

Однак найбільш чітко та предметно правовий імператив надання всілякої допомоги не просто дітям, а саме дітям-жертвам злочинів висловлено в ст. 39 даної Конвенції. В рамках вказаної статті передбачається, що держави-учасниці вживають усі необхідні заходи для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.

Надалі в рамках надзвичайно змістовної та багатоаспектної Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (1996) № 8 державам-членам щодо політики боротьби із злочинністю у Європі, що змінюється, було наголошено на необхідності дотримання інтересів жертв правопорушень як однієї з фундаментальних функцій

кримінальної юстиції, посилення довіри потерпілих до кримінальної юстиції та приділення значної уваги фізичним, психологічним, матеріальним та соціальним втратам, яких зазнали жертви. В рамках новітньої політики протидії злочинності, серед інших стратегічних заходів, зазначено необхідність надання допомоги всім жертвам-злочинів (потерпілим) [10].

Насамперед зазначимо, що основним, фундаментальним показником нормативізації допомоги дітям-жертвам злочинів є надання їм певної, видової групи відповідних прав. Так, наприклад, згідно з ч. 2 ст. 1 «Сфера застосування й предмет цієї Конвенції» Глави I «Сфера застосування й предмет цієї Конвенції та визначення» Європейської конвенції про здійснення прав дітей, європейське співтовариство прагне надати дітям процесуальні права та всіляко сприяти здійсненню ними цих прав шляхом забезпечення становища, при якому діти особисто або через інших осіб чи органи поінформовані та допущені до участі в розгляді судовим органом справ, що їх стосуються [2].

Варто зазначити, що хоча справами, що стосуються дітей, згідно з ч. 3 даної ст., визначено виключно сімейні справи, тобто власне ті, що пов'язані зі здійсненням батьками своєї відповідальності, процесуальні права необхідні дітям, безумовно, і тоді, коли вони стають жертвами злочинів, зокрема і злочинів, скоєних проти них батьками, законними опікунами тощо.

Процесуальними правами дітей взагалі та зокрема дітей-жертв злочинів, згідно зі ст. 3 «Право бути поінформованим та висловити свою думку під час розгляду справи» та ст. 5 «Інші можливі процесуальні права» п. А «Процесуальні права дитини» Глави II «Процесуальні заходи стосовно підтримки здійснення прав дітей» даної Конвенції, визначено право дітей: а) отримувати всю відповідну інформацію; б) отримувати консультацію та мати можливість висловлювати свої думки; в) бути поінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь-якого рішення; г) клопотати про одержання допомоги від відповідної обраної ними особи у висловленні ними своєї думки; г) клопотати самостійно або через інших осіб чи органи про призна-

чення окремого представника, а у відповідних випадках-адвоката; д) права призначити свого представника; е) здійснювати деякі або всі права сторін у такому процесі.

Однак у 2006 році в рамках Ради Європи було прийнято новий документ щодо захисту прав та допомоги жертвам-злочинів, у якому міститься тлумачення поняття та конкретні види допомоги жертвам-злочинів. Отже, в Розділі 3 «Допомога» Додатку до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (2006) № 8 державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів говориться наступне: «Держави мають визначити та підтримати заходи, спрямовані на послаблення негативних наслідків злочину, та гарантувати допомогу потерпілим в усіх напрямках їх реабілітації, в межах їхньої громади, вдома і на робочому місці. Доступна допомога має включати надання медичних послуг, матеріальної та психологічної підтримки, а також соціальної допомоги та консультацій. Ці послуги мають надаватися безкоштовно, принаймні безпосередньо після злочину. Потерпілим належить забезпечити якомога кращий захист від вторинної віктимізації. Тим потерпілим, хто з огляду на їхні особистісні характеристики або обставини злочину належить до категорії особливо вразливих, держави мають забезпечити можливість скористатися зі спеціальних засобів, що найкраще відповідають їхньому становищу. Коли є змога, допомога має надаватися мовою, зрозумілою потерпілому» [9].

Таким чином, як ми бачимо, дітей в якості жертв злочинів зазначено достатньо загально, побічно; їх віднесено до загальної категорії так званих «особливо вразливих осіб».

Практичну ж імплементацію вищенаведених положень даної Рекомендації покладено на органи кримінального правосуддя (поліцію), різноманітні служби за місцем проживання (служби з охорони здоров'я, соціального страхування, забезпечення житлом, освіти і працевлаштування), спеціалізовані служби із підтримки потерпілих, спеціалізовані центри, національні «телефони довіри», а також посольства та консульства.

Одним із основних та найперших видів допомоги всім жертвам злочинів, зокрема і дітям та їхнім батькам або законним опікунам, пред-

ставникам є надання відповідної інформації всеохоплюючого характеру. Так, у Розділі 6 «Інформація» даної Рекомендації зазначається: «Держави мають забезпечити потерпілим доступ до інформації, що стосується їхньої справи та є необхідною для захисту їхніх інтересів та прав. Така інформація має надаватися, щойно потерпіла особа вступає у зв'язок з органами охорони правопорядку або кримінального правосуддя чи службами соціальної опіки або медичної допомоги. Вона має бути їй повідомлена усно, а також письмово та по можливості мовою, зрозумілою потерпілому. Усі потерпілі мають бути поінформованими щодо служб або організацій, які можуть надати їм підтримку, щодо категорії такої підтримки та, де це доречно, відповідну вартість. При інформуванні органів охорони правопорядку або кримінального правосуддя про вчинений злочин інформація, яка надається потерпілому, має, крім того, включати принаймні інформацію про: i) порядок подальшого провадження та участь у ньому потерпілого; ii) спосіб і умови отримання потерпілим відповідного захисту; iii) спосіб і умови отримання потерпілим компенсації від правопорушника; iv) наявність та, де це потрібно, вартість: правових консультацій, безоплатної правової допомоги або іншої консультативної допомоги; v) порядок подання заяви на отримання компенсації від держави за умови відповідності вимогам; vi) будь-які існуючі механізми, що дозволять захистити інтереси потерпілої особи в разі, якщо вона є резидентом іншої держави. Держави мають забезпечити відповідним чином те, що потерпілі отримуватимуть і розумітимуть інформацію про: наслідки їхнього заяви; існування певних стадій розгляду кримінальних справ; вердикт та в відповідних випадках вирок, що його виніс компетентний суд».

Наступним видом допомоги жертвам злочинів, зокрема і дітям, є відшкодування від держави. Так, у Розділі 7 «Право доступу до інших засобів правового захисту» даної Рекомендації говориться: «Держава має надавати відшкодування на користь: потерпілих від тяжких, навмисних, насильницьких злочинів, включаючи сексуальне насильство; найближчим родичам та утриманцям тих потерпілих, що внаслідок

таких злочинів померли. Компенсація потерпілим має призначатися на основі принципу соціальної солідарності. Компенсація має призначатися без затримок, на справедливому та відповідному рівні. Компенсація має надаватися для лікування та реабілітації після фізичних та психологічних травм. Державам слід розглянути можливість призначення компенсації втрачених доходів, витрат на поховання та виплат утриманцям у зв'язку з втратою годувальника. Держави можуть також розглянути можливість призначення компенсації за завданий біль та страждання. Держави можуть розглянути можливість призначення компенсації шкоди, завданої внаслідок злочинів проти власності».

Не менш важливим видом допомоги жертвам злочинів є і страхування (Розділ 9 «Страхування»).

Особливе значення, безумовно, має такий вид допомоги жертвам злочинів, як їхній всебічний захист. Так, у Розділі 10 «Захист» даної Рекомендації говориться наступне: «Держави мають на всіх стадіях процедури забезпечувати захист фізичної та психологічної недоторканості потерпілих. Особливого захисту можуть потребувати ті потерпілі, від яких можна було б вимагати надання свідчень. Потерпілі, щодо яких існує ризик залякування, репресій або повторної віктимізації, мають стати об'єктом особливих заходів захисту. Держави мають розробити правила з метою запобігання повторній віктимізації і протидії їй. Запобігання випадкам повторної віктимізації має бути істотним складником усіх стратегій надання допомоги потерпілим та профілактики злочинності. Потерпілих слід інформувати про ризики повторної віктимізації та способи зниження таких ризиків, а також про сприяння в утіленні запропонованих засобів у життя».

Положення Розділу 11 «Конфіденційність» даної Рекомендації передбачають право жертви злочину на конфіденційність його справи. Безумовно, це є надзвичайно актуальним у випадку, коли жертвою злочину є дитина. Так, у даній Рекомендації говориться: «Держави мають вимагати від усіх організацій, як установлених законом, так і неурядових, що підтримують контакт із потерпілими, прийняття чітких

норм, згідно з якими вони матимуть право розкривати третім особам відомості, отримані від потерпілого або пов'язані з ним, лише за умови, що: потерпілий дав чітку згоду на розкриття такої інформації; розкрити її вимагає обов'язок або повноваження, встановлені законом».

Таким чином, виходячи із всього вищевикладеного, доходимо наступних предметних висновків.

Сучасне міжнародне та європейське право відтворює правовий статус дітей-потенційних та/або фактичних жертв злочинів у рамках системи міжнародних норм про забезпечення універсальних прав і свобод людини і, безумовно, таким чином, дитини.

Наявність вищенаведених універсальних прав і свобод людини і, таким чином, дитини побічно означає, що такі права дітей потенційно можуть бути порушені зловмисниками, а самі діти можуть стати жертвами тих чи інших кримінальних та інших злочинів.

Відповідні, розглянуті нами норми сучасного міжнародного та європейського права передбачають обов'язкове надання дітям всебічної допомоги та комплексного захисту їхніх прав, зокрема і в якості жертв злочинів.

Однак відповідні, зокрема процесуальні та інші права дітей у якості жертв злочинів у рамках сучасного міжнародного та європейського права захищаються в контексті відповідних прав будь-якої людської особистості, незалежно від її віку.

Саме тому сучасне міжнародне та європейське право вимагає розробки та підписання окремого, деталізованого, предметно-спеціалізованого правового джерела з питань надання допомоги саме дітям-жертвам кримінальних та інших злочинів.

Література

1. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384.

2. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_135.

3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

6. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

9. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи (2006) № 8 державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/\\$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20\(2006\)%208.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20(2006)%208.pdf).

10. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи (1996) № 8 державам-членам щодо політики боротьби із злочинністю у Європі, що змінюється від 5 вересня 1996 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до документу: <http://belreferatov.net/politika-borby-s-prestupnostyu-i-ugolovnoe-pravo-v-izmenyayushhejsya-evrope/>.